D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi
Cilt: 7, Sayı: 2, 1992, ss.180-197.

İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA "5 -İ" METODU

Nükhet AYAZ (*) Bahattin TAYLAN (**)

ÖZET

Çalışma hayatında refah ve sosyal güvenlikle ilgili gelişmeler endüstrileşme ile birlikte bir çok yeni ve beklenmedik problemler ortaya çıkarmıştır. Üretimi miktar ve kalite olarak artırma çabaları, işçilerin uzun süre ve olumsuz şartlarda çalışmalarına sebeb olmuştur. Böylece çalışanların durumları giderek kötüleşmiştir.

Endüstri ilişkilerinde taraflar (İşçi-İşveren ve Devlet) bu olumsuz durumların ortadan kaldırılmasına yönelik çözümler için faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Genel olarak, işçi sağlığı ve iş güvenliğine yönelik problemlere çözüm getirebilmek için Dr.Nükhet AYAZ ve Bahattin TAYLAN tarafından " 5-İ " Metodu ortaya konulmuştur.

Giriş

i - Konunun Amacı ve Önemi

Endüstrileşme ile birlikte yaşanan gelişmeler, diğer bir çok alanda olduğu gibi, sağlık ve güvenlikle ilgili problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu problemler başlangıçta mediko-sosyal özellikte olmakla birlikte, daha sonraları mesleki olan iş sağlığı ve güvenliği sorunları ortaya çıkmıştır. Üretimi arttırma arzusu, işçilerin çok kötü şartlarda, uzun süre çalışmalarını gerektirmiş,böylece çalışanların durumu giderek kötüleşmiştir. Bu durumun ortadan kaldırılması endüstriyel ilişkilerdeki tarafların yani işçi-işveren ve devlet'in çeşitli yükumlülükler taşıyarak, çözüm bulmalarını zorunlu hale getirmiştir. Böylece taraflar zaman zaman mevzuat düzenlemeleri ile de konuya çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu noktadan hareketle araştırma konumuzun amacı ve taşıdığı önem işçi sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalarda yoğunlaşmaktadır.

(*) Yrd.Doç.Dr.E.Ü., İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
(**) Araş.Gör.Dr.D.E.Ü., İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ii. Araştırmanın Metodu

Konumuzu teşkil eden işçi sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasında "5-i" metodu, yeni bir yaklaşım olarak, günümüze kadar ki tarihi, uygulama ve çalışmaların derlenmesi ve değerlendirilmesi ile ele alınmaktadır. Konu öncelikle teorik temelleri ile Dünya'da ve Türkiye'de ki özellikleri itibariyle ele alınmakta ve desteklenmektedir.

iii. Literatür Bildirişleri

İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin sağlanmasınnda "5-i" metodu, genel açıklama ve eğilimlerin ışığında tarafımızdan derlenmiştir. Ancak konu ile ilgili gerek yerli gerekse yabancı literatürde rastlanan açıklama ve örnekler yol göstermekte, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca gerek işçi ve işçi sendikaları, gerekse işveren ve işveren sendikaları ile yapılan sözlü görüşmelerde de konuyu aydınlatıcı bilgiler elde edilerek, çalışmada kullanılmaktadır.

I. İŞ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

İnsanlar ilk çağlardan itibaren kendi sağlık ve hayatları için tehlike taşıyan işlerde çalışmışlar ve içinde bulundukları şartların elverdiği ölçüde koruma tedbirleri almak için çaba sarfetmişlerdir.

Kişinin yaptığı işten zarar görebileceği görüşü ilk kez Hipokrat tarafından ileri sürülmüş, 16. yüzyılda Agricola ve Porucelsus orta Avrupa'da maden işletmelerinde çalışan işçilerin hastalıkları ile toz arasında ilişki olduğunu öne sürmüşler, bazı koruma tedbirleri tavsiye etmişlerdir. Ancak iş sağlığı ve iş güvenliği görüşü 17. yüzyılda İtalya'da Bernardino Ramazzmini (1633 1714) tarafından bilimsel esaslara dayandırılarak ortaya konmuş, işçinin yaptığı iş ile hastalığı arasında ilişki kurarak işçilere ne yaptıklarını, ne gibi zararlı etkenlere maruz kaldıklarını sormuştur. Bernardino Ramazzini kendi deneyim ve bulgularına dayanarak bir meslek hastalıkları kitabı (De Monbis Artificum Diatriba) ile iş sağlığı kurucusu olarak ad almıştır. (ERKAN 1982, s.10)

İşçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili günümüze kadar ki gelişmeler anahatları itibariyle aşağı da ele alınmaktadır.

A. Dünya' da İş Sağlığı ve İş Güvenliği

Çalışma yaşamı ile insan arasındaki ilişkiler ve işin insana, insanın işe uyumlu bir duruma getirilmesi düşüncesi endüstrileşmenin başlangıç yıllarından beri var olmuştur, ancak bu konudaki çabalar 20.y.y.la birlikte bir canlanma göstermiştir. Bu canlanma dönemlerinden birisi de sanayileşmiş ülkelerde 70'li yıllarda, Club of Rome'un 1972 de yayınlanarak dikkatleri üzerine çeken "Büyümenin Sınırları" isimli eserinin de etkisiyle "Yaşam Kalitesi" ve "Çalışma hayatının kalitesi" konularının gündeme gelmesi (TINAR-TAYLAN 1988, s.63) Avrupa ve Amerika'da refah içinde yetişen, beklentileri değişik yeni bir çalışanlar kuşağının iş hayatına katılması, günümüz endüstrileşmiş ülkesindeki yöneticileri "İş sağlığı ve iş güvenliği" konusunda zorunlu olarak bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmaya itmiştir.

İş kazalarının önlenmesi, günümüzde tüm endüstrileşmiş ülkelerdeki yöneticilerin üzerinde ençok durdukları sorunlar arasında yer almaktadır.

Kanada 1957 de İşyerlerinde Çalışma Güvenliği Yasası uyarınca (UZEL 1982, s.63) 1ilâ 20 arasında işçi çalıştıran kuruluşlar sözleşmeli bir güvenlik danışmanı, 21 ilâ 10 işçili işletmeler bir iş güvenliği uzmanına kadroda yer vermek, 101 ve daha yukarıda çalışanı olan teşebbüsler ise bir iş güvenliği departman kurmakla yükümlü bırakılmışlardır. Kanada Ulusal İşgüvenliği Servisi, endüstri kuruluşlarının çalışmalarını desteklemekte, hem de gerekli materyalleri üretmektedir.

İngiltere'deki işyerlerinde işçileri işgüvenliği konusunda bilinçlendirmek amacıyla puanlamaya dayanan bir özendirme sistemi uygulanmaktadır. Sistem; bir özendirme puan bareminin, işçiye sunduğu yararlarıda açıklamakla birlikte bir eğitim uygulaması da olmaktadır. Puan dağıtım sistmemi şöyledir:

Puanlar aktif ve pasif olmak üzere iki bölümden oluşur. Bir yıl süreyle kazaya yol açmayan bir şoför 18.000 pasif, ile güç bir şoförlük sınavını başarı ile bitirirse 10.000 aktif puan alır. Buna göre, yıl içinde hiçbir kaza yapmayan şoför 200 * (18.000/360)=10.000.-TL. kazanabilmektedir. Bir barem puan 360, her 360 puan 200 TL. sıdır. Ancak, bu sistmem tüm personelin topluca benimsemesi halinde kullanılabilir. Değişik ödül sistmemleri ile işgörenler özendirilebilir.

Norveç'de firmaların uyguladıkları işgüvenliği eğitim programlarını desteklemek üzere, İş Güvenliği ve Değerlendirme ve Araştırma Enstitüsü çeşitli eğitsel araçlar üretir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de (ÇİFTLİKLİ 1987 s.24) bir çok ülke de olduğu gibi, uygulanan eğitim programlarında öneri sistemlerine özel bir önem verilmiştir. Öneri sistem; tamamıyla kendi güvenliği sözkonusu olan işçilere tanınmış olup uygulanabilir bulunanlar ödüllendirilerek, işletme düzeyinde iş güvenliğinin arttırılması alanında çok önemli sonuçlar alınabilmektedir.

Yukarıda alınan tedbirler gelişmiş endüstri ülkelerinde kullanılmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise durum şöyledir: Afrika'nın (DEMİR 1987 s.10) Fransızca konuşan kesiminde, işverenin işçilerine kazaları engellemek amacıyla, işyerlerinde kişisel sağlık merkezleri kurması yükümlülüğü getirilmiştir. Hatta, Fildişi Sahilinde, işletme müdürü başkanlığında kurulan ve işçi temsilcilerinin de yer aldığı bir işgüvenliği ve işçi sağlığı komitesi gerekli denetim ve soruşturmayı yapmakla yetkili kılınmış bulunmaktadır.

Gelişmekte olan Asya ülkelerinden (DEMİR 1987, s.12) Hindistan'da ise sağlık araştırmaları Konseyi'ne bağlı bir İşçi Sağlığı Danışma Kurulu bulunmakta, Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Sigortalar temsilcileri bu kurulda yer alarak, eğitim programları düzenlemekte, işçi sağlığı ve iş güvenliği diploması almış özel doktorlara yetiştirmek ve bunları sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelere göndermektedir.

İLO'nun 1981-1982 yıllarına ait istatistiki rakamları dikkate alındığında, her yıl ortalama işkazası sayısı 21 ile 33.5 milyon arasında değişmekte olduğu görülebilmektedir. Ölenlerin sayısının 44 ile 77 bin arasında olduğu, işgörmezlerin ise 2.100 ile 3.400 bin arasınlda değiştiği tespit edilmektedir. (Tablo 3-5) ve (Tablo 3-6) da dünyadaki işkazalarının sayısı verilmektedir. Tablolar gerçekçi olarak incelendiğinde işkazalarının yüzde 20'si gelişmekte olan ülkelerde oluşurken, gelişmiş ülkelerde işkazaları, yüzde 80 gibi büyük oran şeklinde gözükmektedir. Yine işkazası sonucu ölümlerin yüzde 36'sı gelişmekte olan ülkelerde; yüzde 64'ü ise endüstrileşmiş ülkelerde gözükmektedir. Bu sonuçlar ülkelerin İLO'ya bildirdiği rak mlara dayanılarak elde edilmiştir. Halbuki, işkazaları riski gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerdeki işkazaları

ı skine göre 5 ilâ 7 kat azdır. Çünkü, gelişmiş ülkelerde işçi sağlığı sorunu, gelişmekte olan ülkelere göre daha azdır. Endüstrileşmiş ülkelerde otomasyon, kontrollü teknoloji ve etkin güvenlik sistemi, kapsamlı teftişlerle işçi koruma altına alınmıştır. İşçi eğitimi az olan ülkelerde oranda, bu eğitime bağlı olarak yüksektir.

B. Türkiye'de İş Sağlığı ve İş Güvenliği

Türkiye'de iş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili bilinen ilk hukuki düzenleme 1865 yılında çıkartılan Dilaverpaşa Nizamnamesidir. Bu nizamname sadece kömür ve maden işçilerinin problemlerine, çalışma şartları ve saatlerine yöneliktir. Bu konularda zamana göre çok ileri sayılacak nitelikte düzenlemeler getirilmiştir. (YAZGAN, 1982 - s.34)

TABLO 3-5
Dünya'da Yetersiz Verilerle İşkazaları
1986

ÜLKELER	TOPLAM İŞKAZASI (bin)	ORAN %	ÖLEN İŞÇİ SAYISI	ORAN %
Asya	1.500	-	6.8	
Afrika	800	-	3.3	
Güney Amerika	1.200	-	3.2	
Avrupa	700	-	2.4	
Gelişmekte olan Ülkeler Toplamı	4.200	20	15.7	36
Asya	600	-	4.0	
Afrika	9	-	0.08	
Kuzey Amerika	10.000	-	19.2	
Avrupa	6.200	-	4.5	-
Endüstrileşmiş Ülkeler Toplamı	16.800	80	28.2	64
Genel Toplam	21.000	100	43.9	100

Kaynak: Petrol - İş, İşyerlerinde Tükenen Yaşam, 1987, s.207

Bu nizamnameden sonra, 1869 yılında yürürlüğe konular Maadin Nizamnamesinde iş kazalarına karşı alınacak tedbirler, tazminatlar sağlık şartlları gibi hükümler yer almaktadır. Böylece iş güvenliği ve işçi sağlığı konusunda önemli bir boşluk doldurulmuş ve maden işçilerine cebri çalıştır n uygulanmasını önlemiştir. (AKBULUT, 1982, s.10-11)

TBMM nin kuruluşundan sonra, sınırlı olarak Zongul e Ereğli güvenlik ve sosyal yardım problemleri ile ilgili 114 ve 151 sayılı kanunlar yürürlüğe konmuştur.

TABLO 3-6

İyimser Tahmin İle Dünya İşkazaları

1986

ÜLKELER	TOPLAM İŞKAZALARI (bin)	ORAN %	ÖLEN İŞÇİ SAYISI (Bin)	ORANI %
Asya	12.700		3.4	
Afrika	1.400		6.4	
Güney Amerika	2.000		5.3	
Avrupa	600		1.6	
Gelişmekte Olan Ülkeler Toplamı	16.700	50	47.3	63
Asya	600		4.0	
Afrika	5		0.08	
Kuzey Amerika	10.000		19.2	
Avrupa	6.200		4.9	
Endüstrileşmiş Ülkeler Toplamı	16.800	50	28.2	37
Genel Toplam	33.500	100	75.5	100

Kaynak: Petrol - İşyerlerinde Tükenen Yaşam, 1987, s.208.

Cumhuriyetin ilanından sonra bu yöndeki çalışmalara hız verilmiş, işyerinin sağlık ve güvenlik şartları ile ilgili hususlarda, Borçlar Kanunu, Umumi Hıfsızsıhha Kanunu, 3008 sayılı İş Kanunu çıkartılmaştır. Bunların yanında çıkartılmış bulunan birçok kanun bulunmaktadır. Bunların başlıcaları; 4792 sayılı İşçi sigortaları Kanunu, 5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunlarıdır.

Daha sonra 3008 sayılı İş Kanunu yerine 931 sayılı İş Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun 5. bölümünde İşçi sağlığı ve İş Güvenliği ile ilgili hükümler yer almıştır. Yürürlükten kaldırılan bu 931 sayılı Kanun yerine 25.8.1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanunu çıkartılmıştır ve halen yürürlüktedir.

28 Ocak 1946 tarihli 4841 sayılı Kanunla Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. Bu kanunda Çalışma Bakanlığının görevleri belirtilmiştir.Bu görevlerden konu ile ilgili başlıcaları şunlardır;

1- Çalışma hayatını düzenleyici tedbirleri alır ve yürütür, ilgili mevzuat tasarılarını hazırlar, amacını ilgilendiren konularda inceleme ve araştırmalarda bulunur. İş Kanunu uygulama alanının tayini ve hükümlerinin yerine getirilmesiyle ilgili işlemleri yapar.

2- Sosyal Güvenliği sağlayıcı hükümlerin yerine getirilmesine çalışır; işçilerin sağlığını koruma ve iş güvenliğine ilişkin hükümleri tesbit eder, ve uygulanmasını sağlar; işçiler yapılacak sosyal yardımlara ait hükümlerin uygulamasını gözetir; sigorta ve sigorta yardımlarına ilişkin hükümlerin uygulanmasını ve yapılacak yardımların şekil, esas ve nisbetlerinin tayin ve tesbitini sağlar.

Bu maddeler ve diğer yandan 13.12.1950 tarih ve 5690 sayılı sanayi ve ticaretten iş Teftişi hakkında 81 sayılı uluslararası çalışma sözleşmesinin onanmasına dair kanunla, işçi sağlığı ve iş güvenliği hizmetleri Türkiye'de fiilen başlamıştır.

Ülkemizde işçi sağlığı ve iş güvenliği konuşunda daha önce bir teşkilat ve bilgi birikimi bulunmadığından, önce uluslararası çalışma teşkilatı (ILO) isteği doğrultusunda, 1955 tarihinde yakın ve ortadoğu çalışma enstitüsü (YODÇE) kurulmuştur. ILO, yakın ve ortadoğu çalışma enstitüsü çalışmaları ve 81 sayılı sözleşmenin onaylanması sonucu olarak, işyerlerinin işçi sağlığı ve

iş güvenliği yönünden denetimini yapmak, çalışma hayatını düzene koymak, yol gösterici önerilerde bulunmak, meydana gelen iş kazası ve meslek hastalıklarını incelemek üzere, hekim, makina, kimya, elektrik, inşaat, maden mühendisleri gibi teknik elemanların temin ve görevlendirilmesi ile ilgili 12.01.1963 tarih 174 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun kabulünden sonra, önce İstanbul, Ankara, İzmir ve Zonguldak illerinde 4, sonra Bursa, Adana ve Samsun illerinde ve daha sonrada Erzurum ve Malatya olmak üzere toplam 9 ilde iş güvenliği müfettişleri grub başkanlığı kurulmuştur.

Bunların yanında, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda labaratuvar çalışmalarını gerçekleştirmek, bilimsel yönden hal çareleri aramak üzere işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitim merkezi (İSGÜM) kurulmuştur.

1976 yılında 174 sayılı kanun iptal, edilmiştir, 28.8.1979 tarihinde çıkartılan İş Teftiş Tüzüğü ile, İşçi Sağlığı Genel Müdürlüğüne bağlı İş Güvenliği Müfettişleri ile Çalışma Bakanlığı Merkez Grubuna bağlı olarak görev yapan İş Müfettişleri, İş Teftiş Kurulu bünyesine alınmışlardır. Halen teknik ve sosyal dalda inceleme, araştırma ve denetim yapan tüm İş Müfettişleri, İş Teftiş Kurulu'na İş Teftiş Kurulu'da doğrudan Bakanlığa bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

İş hayatının denetim ve teftişi iş yasası'nın 88, 89. maddesi ve İş Teftiş Tüzüğü hükümlerince bu müfettişlerce yürütülmektedir.

İş yasasının 88. maddesinde çalışma hayatı ile ilgili mevzuatın uygulanmasını devletin izleyip, denetleyip teftiş edeceğinin ve bu ödevin Çalışma Bakanlığına bağlı Teftiş ve denetlemeye yetkili elemanlarca yapılacağı hükme bağlanmıştır. Bu maddeden 95. maddeye kadar olan hükümler ve İş Teftiş Tüzüğü hükümleri Teftiş ve denetlemenin esaslarını belirlemiştir.

II.İŞ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA 5'i METODU UYGULANABİLİRLİĞİ

A-"5¡" Metodu Nedir ?

Verimli ve güvenli çalışmak isteyen her işçinin ,sadece işi iyi anlaması yeterli olmayıp, aynı zamanda işinde karşılaşabileceği tehlikeleri de iyice tanıması lazımdır işgüvenliği yapılan üretimin niteliği ve niceliği kadar, işin bir parçasıdır işçiyi her adımda karşılaşabileceği tehlikelerden nasıl kaçınacağı açıkça anlatılmalı ve gösterilmelidir. (TAYLAN, 1988, s.53)

Işçiye, olağanüstü ve acil durumlarda ne yapması yada hangi hareketleri yapmaması öğretilmelidir.İşverenin de iş kazalarını engellemesi amacıyla iyi planlamış modern bir işyeri kurması yada kaza engelleyici koruyuculara sahip olması yeterli değildir .Yüksek teknoloji düzeyi ve hızlı sanayileşme teknik bakımdan ortaya çıkan işkazalarının tamamını önleyebileccek güçtedir .Ancak "İnsan Faktörü" nün psikolojik ve sosyolojik etkenlerden arındırılmasıyla gerçekçi anlamda işkazaları önlenebilecektir . (TAYLAN, 1988, s.105)

Eğer işyerinde yüksek verim, işkazalarında azalma ve meslek hastalıklarında artış azaltılmak ya da durdurulmak isteniyorsa "5-i" metodu olarak formüle edilen metodu uygulaması başarılı sonuçlar verebilecektir.

B "5-"i Metodunu Oluşturan Faktörler Nelerdir?

5'i metodu genel olarak şu faktörleri kapsamaktadır .Bunlar; 1-İş Koruma Metodları Bilgisi , 2- İş Eğitimin Sağlanması 3- İşverenin Öncülülüğü 4- İşçi Sendikaları İşbirliği 5- İşçi Yardımı, başlıkları altında toplanmaktadır.

1. İş Koruma Metodları Bilgisi

Bu bilgi uzun yılların verdiği tecrübe ve iş sağlığı ve iş güvenliği çalışmalarını kapsayan takviye edilmiş üretim usullerinden meydana gelmektedir. Konu ile ilgili esaslar , aşağıda sıralanmaktadır :

a) Üretim ile ayrıntıların incelenmesi, standartizasyonun sağlanıp en güvenli ve en verimli uygulama metodunun geliştirilebilmesi için şu hususlar dikkate alınmalı;

-Üretim yeri ve çevrenin araştırılması,

-Üretimi aksatacak durumların bulunmamasının tespiti,

-Örnek uygulamalarla kontrolü sağlanmalıdır.

b) Bir tehlikenin vaktinde tespiti için gerekli çalışmaların yapılması hususunda ;

- İşyerinde makinaları çalıştırarak, meydana gelebilecek muhtemel tehlikeleri tespit etmek,

- Taşımada, üretim tekniğinde, depolamada meydana gelebilecek tehlikelerle aydınlatma, sıçrayan parçalar, pürüzlü ve keskin kenarlar gibi konulardaki tehlikeleri tespit etmek,

- Üretim alanlarındaki işçilerin, hareket ve faaliyetlerinin incelenip,iş güvenliği bakımından gerekli hareketlerin tespit etmek.

c) Üretimin devamlılığını saglamak için iş sağlığı ve iş güvenliği metodları özel yerleştirme ve koruyucuların kullanılması gibi uygulamalarla desteklenmeli ve takip edilmelidir.

d) Fazla sık olmamakla birlikte standart hale getirilmiş, çalışma metodlarının gözden geçilmesi gereklidir. Çünkü,üretim usullerinde, üretimde veya techizatta değişiklikler olmuş veya yeni bilgiler elde edilmiş olabilir. Örneğin; İş kazası raporları iyi kontrol edilmelidir, böylece,çalışma metodunda ihtiyaç duyulan degişiklikleri ve tehlikeli durumların düzeltilmeleri ile ilgili hususların tespiti mümkün olmaktadır.

e) Bütün iş emirleri işçilere işin en emniyetli ve verimli uygulama usulüne göre yapılması için verilmiş olmalıdır. İş koruma metodları bilgisi, teknolojik gelisme paralelinde gelişim ve değişim göstermektedir. Nitekim, teknolojik değişim insanın fiziksel işlerini azaltarak , üretimi hızlandırmaktadır. Böylece, sistemin insana bağımlılığı azalır gözükmesine rağmen, fiziksel is yükü yerine insanın zihinsel iş yükü artışı görünmektedir. Bu sebeble, insan makina ilişkilerinde, mekanizasyon düzeyi yükseldikçe insan özelliklerinin daha iyi bilinmesi, ortam ve makina değişkenlerinin buna göre tasarlanmasını

zorunlu kılmaktadır. Aksi, halde bir yandan yetenekleri dışında zorlanan insan iş sağlığı ve iş güvenliği yönünden zayıf kalırken diğer taraftan sistemin verimliliği de azalmaktadır. Bu ve buna benzer sebebler iş koruma metodları bilgisine önem kazandırmış ve ayrı bir disiplin haline getirmiştir.

2. İş Eğitiminin Sağlanması

İş kazalarını önlemenin en önemli yollarından ve "5-i" metodunda yer alan faktörlerden biri olan iş eğitiminin sağlanmasıdır. Eğitim yoluyla hem çalışanların makinaları, iş çevresini daha iyi tanımaları hem de teknolojik gelişmelere uyum sağlamaları sağlanmalıdır. Çalışanlar iş sağlığı ve işçi güvenliği bilincinin oluşturulmasına yönelik sürekli ve etkili eğitim programlarından geçirilmelidir.Nitekim, sanayileşmenin hızla ilerlediği ülkelerde özellikle ülkemizde, sanayiye gerekli insangücünün hızla yetiştirilmesi genelde mümkün olmamakta, kalifiye işçi sıkıntısı çekilmektedir. Çalışanların en çabuk , en verimli ve en uygun tarzda nasıl nerelerde yetiştirilebileceği hususu önem kazanmaktadır. Böylece iş eğitiminin sağlanmasında başlıca aşağıda açıklanan kurumlara önemli rol düşmektedir;

a- Okullar: Çeşitli vasıfları bulunanlar okullarda belirli sanat meslek kollarına ayrılarak temel bilgilerle donatılmaktadır.Ancak binlerce çeşit işletmenin ayrı ayrı özellikleri gözönüne alınarak çok ayrıntılı eğitimi vermek mümkün olmamaktadır. Bu sebebten sanat ve meslek okullarında bilgiler genel olarak verilmekte, bu okullarda mezun olanlar çalışacakları bireyleri de ayrıca kısa da olsa bir eğitime tabi tutulabilmektedir.

b- Kurslar: Gerek maddi gerekse manevi yönden birçok güçlerin (İşçinin belli bir süre üretimden çekilmesi, dersane, öğretmen sorunları, masraflar, hangi işçilerin çekileceği v.s.) olmasına rağmen kurs uygulamaları olumlu sonuçlar vermektedir. Çünkü, işyerlerinin kendi özelliklerine göre işçi yetiştirme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda açıklanan mâhzurları asgariye indirilebildiği takdirde işçiyi kendinden istenen işi en iyi şekilde yapılabilecek hale getirmeyi sağlayacak kurs uygulamaları bu konudaki eksikliği önemli ölçüde giderilebilecektir.

c- Stajlar: gerek mesleki-teknik okullarda okurken çeşitli işyerlerinde yapılan stajlar, gerekse, okul sonrası işyerlerinde yapılan stajlar eğitim konusunda tamamlayıcı nitelikte olmaktadır.

Yukarıda açıklanan kurumların da yardımıyla işyerinde iş emniyetinin sağlanması için DEVLET- SENDİKA- İŞVEREN- ÜNİVERSITE işbirliğine büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. İşveren işkazalarını engelleyici yüksek teknoloji sağlamak, üniversite işverenliği konusunda uzman yetiştirmeli sendika işkazalarına karşı eğitim seminerleri düzenlemeli, Devlet ise kanun, tüzük ve yönetmeliklere göre işyerlerini denetim altında tutmalı ve iletişim araçları ile işverenliği konusunda toplam bilgi akışı sağlanmalıdır.

3. İşverenin Öncülüğü

İş sağlığı ve iş güvenliğinin sağlanması hususu Yasa ve Tüzüklerimizle doğrudan işverene verilmiştir. İşveren, işkazası ve meslek hastalıklarını önlemek üzere, işyeri tesis ve tertipleri, makina ve tezgahlarda tehlike yaratabilecek kısmlardaki tehlikeleri giderecek önlemler (koruyucu, kontrol,v.b.) ilekullanılan makina ve tezgahlardaki,zararlı fiziksel etkenleri (gürültü, titreşim) ve kullanılan hammaddeler nedeniyle çıkabilecek kimyasal etkenleri (toz, asit, buhar,v.b.) önlemekle yükümlüdür.

İşverenin aynı zamanda bu hususlarda işçileri eğitmesi gerekmektedir. Oysa işveren eğitimi yeterli değildir. Bir kısım işveren işçi sağlığı ve iş güvenliğinin yalnızca adını bilmektedir. Konuyu yeterince analiz edememiştir. Işverenlerin,iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemek üzere alınacak işçi sağlığı iş güvenliği ile ilgili önlemlere ait masrafları ek gider olarak görmesi, maliyeti artırıcı, üretimi olumsuz yönde etkileyici faktör olarak görmesi yaygındır. Şüphesiz tüm işverenlerin işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili teknik konularda bilgili olması yada bunları bilmesi gerektiği beklenemez. Ancak konunun önemini bilmesi, önlemenin ödemekten olduğuna inanması ve bu konuda teknik elemanını görevlendirmesi gereklidir. İşyerlerinde işçi sağlığı iş güvenliği ile ilgili önlemleri belirleyecek, işverene bu konuda bilgi verecek, yol gösterecek teknik eleman eksikliği olduğuda bir gerçektir.

İşverenin, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitimli ve bilgili oluşu, işkazası ve meslek hastalıklarının azaltılmasında büyük bir etkendir. İşverenle, işyerlerini açıp, işletmeye başlamadan önce mutlaka kurma izni belgesi için yapılan müracaat üzerine, işyerinin niteliğine göre, Makina, Kimya, Elektrik, İnşaat, Maden Mühendisi olan müfettişlerce yapılacak incelemelerde, ilk başta kuruluşu ile ilgili yanlışlık ve eksiklikler giderilmekte, işletme belgesi için yapılan müracaat üzerine yapılan teftişlerde ise, işyeri çalışmaya

başlamadan önce, işçi sağlığı ve iş güvenliği yönünden eksiklikler tespit edilmekte ve çözüm yolları gösterilmektedir. Bu şekilde işkazası ve meslek hastalıklarına neden olabilecek birçok husus işin başında çözüme kavuşturulmaktadır.

İşyerinin kuruluşunda fabrika organizasyonuna önem verilmeli, çerçeve içerisinde ileride olabilecek kapasite artışlarıda gözönüne alınarak bina ve tesis, tertiplerinde, makina ve tezgah yerleşimlerinde, iş akışına uygun yerleşim yapılmalıdır. (Fazla gürültü tezgah ve makinanın ayrı bölüme konulması, gürültü ve titreşimi önleyecek tedbirlerin alınması, toz, gaz ve çeşitli kimyasal madde buharlarının işyeri ortamına yayılmadan dışarı atılmasını sağlayacak havalandırma sistemlerinin tesisi, zehirli ve patlayıcı maddelerle ilgili çalışmaların tecrit edilmiş bölümlerde yapılması, işyerinin yeterli ısıtma, havalandırma ve rutubetinin sağlanması, makina ve tezgahların karışıklığa yol açmayacak şekilde yerleştirilmesi, elektrik tesisatının uygun olması gibi hususları sayabiliriz).

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü, Parlayıcı, Tehlikeli ve Zararlı Maddelerle Çalışılan İşyerleri ve İşlerde Alınacak Tedbirler Hakkında Tüzük, İnşaat İşyerleri için Yapı işlerinde işçi sağlığı ve iş Güvenliği Tüzüğü, Maden işyerleri için Maden ve Taş ocakları Işletmelerinde ve Tünel yapımında Alınacak Işçi Sağlığı ve İş Güvenliği Önlemlerine Ilişkin Tüzük gibi tüzükler esas alınmak üzere, bu tüzük hükümlerinin uygulanması, izlenmesi denetlenmesi, işverenin görevlendireceği bir teknik elemanca sağlanmalıdır. Sözkonusu tüzük hükümlerinin çok açık olmasına karşın, konunun teknik özellikler arzetmesi, uygulama ve uygulama sonuçlarının teknik özellikli olması nedeniyle konunun teknik elemanca takibini gerekmektedir.

İşyerlerinde bilim ve tekniğin getirmiş olduğuı imkanlardan yararlanılmalıdır. Makina ve tezgahların, gerek imalinde, gerekse ithalinde koruyucu donanımlardan yoksun makinaların imali, ithali, alım ve satımı yapılmamalıdır. Gerek Işçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğünde, gerekse Makina koruyucuları Yönetmeliğinde bu koruyucuların varlığı ve özellikleri ile koruyucusu olmayan makina ve tezgahın kullanılamayacağı gibi, bu tezgahların yapımına satılmasına, sergilenmesine, kiralanmasına veya devredilmesine izin verilemeyeceği hususu belirtilmiştir.

İşyerlerinde işkazası ve meslek hastalıkları ile ilgili istatistikler tutulmalı,

bu istatistikler gerek Türkiye geneli, gerekse gelişmiş ülkelerin istatistikleri ile karşılaştırılarak, işkazası ve meslek hastalığı oranının fazlalığı halinde, bunların meydana geliş nedenleri araştırılmalı, çözüm yolları bulunmalı ve uygulanmalıdır

İşin niteliğine göre işçi alımı yapılmalı, işçi alımında, yetenek ve eğitim, işi sevme ve benimseme, kişisel uyumsuzluk ve tembellik, duyu organları (görme, işitme, duyum, koku, tat) ile ilgili hususlar, zeka ve anlayış, dikkat, görev hissi ve sorumluluk, karakter ve iş disiplini, beden sağlığı gibi hususların gözönünde bulundurulması, işçilerin bunlara göre işe yerleştirmeleri sağlanmalıdır.

İşyerine yeni işçi alındıktan sonra, işçilere, işlerinin gereği olan teknik bilgiler verilmeli, iş güvenliği ile ilgili konular ele alınmalı, işçiler bu konuda eğitilmeli, kendilerine hem iş güvenliği, hemde meslekleri ile ilgili konularda gerekli ve yeterli bilgi verildikten sonra tezgahlarda çalıştırılmalıdır.

Buraya kadar ki açıklamalar da göstermektedir ki, esas itibarıyle iş güvenlği ve işçi sağlığı üsten asta doğrudur. Hiyerarşik basamaklardan aşağı inildikçe iş sağlığı ve iş güvenliği büyük önem taşımaktadır. İşverenin olayı yakından takibi gerçekçi iş sağlığı ve iş güvenliği programına ulaşmayı sağlayacaktır.

4-İşçi Sendikaları İşbirliği

İşçiler ve kuruluşlarının iş sağlığı ve iş güvenliği bilincine sahip olmaları gerekmektedir.

İşçi, çalışma ortamının fiilen içinde olması nedeniyle, konuya ve kazaya en yakın olan ve en çok etkilenen kişidir. Bu nedenlede konuyu çok iyi bilmesi ve öğretilmesi gereklidir. Her ne kadar işçinin eğitimi işverenlere verilmiş isede, işçi sendikalarına bu konuda büyük görev düşmektedir. Kazaların önemli bir bölümünün önlenebilir olduğu, sendikaların toplu iş sözleşmelerinde, iş güvenliğine ilşkin taleplerin ücret talepleri kadar önemli olduğuna ve işçi sağlığını koruyacak, işgücüne daha uzun süre üretken olabilme fırsatı vermenin, onu parasal darboğazlara karşı korumak kadar yararlı olabileceğine inanmaları gerekmektedir.

Ülkemizde sanayiinin henüz gelişme safhasında olması, sanayide çalıştırılan işçilerin büyük bir bölümünün tarım kesiminden buraya geçmesi nedeniyle, işçilerimiz vasıfsızdır. Daha önceden gerek mesleği, gerekse iş güvenliği konusunda eğitimleri yetersizdir. Bu eğitimin verilmesinde işçi sendikalarına büyük görev düşmektedir.

Toplu iş sözleşmelerine, iş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili konular konulmalıdır. Toplu iş sözleşmelerinde bu konular ücret ve sosyal haklar talepleri ile birlikte gündeme getirilmelidir.

Kısaca ifade edildiğinde işçi sendikaları işçi sağlığı ve işçi güvenliği alanında işverenle tam bir işbirliği içinde olmalıdır.Bu konu işveren ve sendikaların, esasta uzlaştıkları bir konu olmalıdır.

5- İşçi Yardımı

İşçilerin iş sağlığı ve iş güvenliği programlarına katılmaları, iş emniyetinin başarı ile sağlanması için gereklidir. Bu hususta işçiye düşen başlıca görevler şunlardır;

a) Bilmediği ve yapamayacağı işde çalışmaması.

b) İşyerinde çalışırken gerekli dikkat ve ihtimamı göstermesi: Bu dikkat ve ihtimam yaptığı işin gerektirdiği nisbette olmalıdır.

c) Verilen talimatta tam riayet etmeli, aykırı hareket yapmamalı. İş için verilen talimatı tam yerine getirmesi, talimata aykırı hareket yapmaması, gerektiğinde talimat istemesi kendisi ve işi açısından büyük önem taşımaktadır.

d) Hasta, yorgun, uykusuz ve içkili halde çalışmaması: İşte çalışırken sarhoş, gece eğlenip uykusuz, yorgun , hasta, uyuşturucu madde almış olmamalı, yaşlı işçide tansiyon yüksekliği, baş dönmesi gibi hallerde tedbir almalı. Yapacağı işi iyi yapacak sağlıkta olmalıdır.

e) Gerekli halde yardım ve yardımcılar istemelidir. Nitekim bazı işler yardımcılarla yapılabilir. Tek başına yapacağım diye işi zorlaması doğru olmamaktadır.

f) Aracın ve kendinin dengesini bozacak hareketlerden kaçınmalıdır: Bir

iskele, sehpa, merdiven üzerinde çalışırken, bir geçitten geçerken denge bozucu bir hareket kazaya sebeb olabilir.

g) Verilen korunma araçlarını kullanmalı, araç yoksa istemelidir.

Böylece İŞÇİ kendine düşeni yapmadığı nispette kusurlu sayılacaktır.

III. GENEL DEĞERLENDIRME VE SONUÇ

Temel olarak alınan "5-i" faktörlerinin ışığında, mevcut bilgi kaynaklarına ve zorunlu olan yerlerde gözlemlerimize dayanarak yapılan değerlendirmede, Türkiye' deki çalışma yaşamında, iş sağlığı ve güvenliği konusundaki önceliklerin ölçüt sisteminin hiyerarşik yapısına da uygun olarak, faktörlere ait ilgili konularda ancak birincil ve belkide ikincil düzeyde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Özellikle başlık olarak belirlenen iş sağlığı ve güvenliği konusunda kısa ve uzun vadede yapılması gerekli bir çok çalışmanın bulunduğu açıktır.

Türkiye ile batının kalkınmış ülkeleri arasında, çalışma yaşamında iş sağlığı ve iş güvenliği konusundaki öncelik farklılıkları, endüstrileşme düzeyine ve ölçütlerine bağlı olan hiyerarşik yapısına uygun düzeydedir. Bunun sonucu olarak iş sağlığı ve iş güvenliğinin işlevide ülkemizde farklılıklar göstermektedir. Avupa' da bu bilim dalına ait, araştırmaların ağırlığı yeni teknolojik gelişmelerin de etkisiyle Sosyo-Psikolojik alanlara kayar iken, bu konu ile ilgili materyal ve yazılı eserler, yurdumuzda öncelikle dış ülkelerde geliştirilmiş kullanılabilir norm ve değerleri aktarma, Türk insanına uygun normlar geliştirme ve işçi sağlığı, iş güvenliği ile ilgili birikmiş sorunların çözümüne katkılar getirme işlevini üstlenmek durumundadır.

Sorunların çözümü için öncelikle, atılacak adımların başında, ilgili bakanlıklar, işçi ve işveren kuruluşları ile üniversiteleri biraraya getirip planlı, eşgüdümlü çalışmaları başlatacak bir kurumun kurulması veya ISGÜM gibi konu ile ilgili mevcut bir kuruluşta bu anlamda yapısal bir değişikliğe gidilmesi gelmektedir Üniversitelerde kurulacak, konu ile ilgili tüm bilim dallarının katılacağı bir "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü" (TAYLAN, 1989, s.302)' nün gelecekteki uzman ihtiyacını karşılama, dış ülkelerden kullanılabilir bilgi aktarımı uygulamaya yönelik ihtiyaçlarımız açısından gerçekleştirme ve kendimize özgü bilgi üretme konusunda Türkiye'ye sayısız yararları olacağı inancı yüksektir.

"5'i" METHOT IN ORDER TO GUARANTEE WORKERS HEALTH AND SECURITY

SUMMARY

Develepments concerning the welfare and social security of workers accompanying industrialisation has given rise to a number of novel and unexpected problems.

In competitive efforts to raise the standart of product qualitotively and quantitatively, industrialist have often made employees work under unfavoa-able conditions for long hours without due recompetion. The conditions of labour have worsened throughout the years allover the word in general, thus leading goverments and employers alike to seek new and hithertho untried operational alternatives. We are likewise of the opinion that the 5-İ Method evolved by Dr. Nükhet AYAZ and Bahattin TAYLAN may be able to bring possible solutions to issues concerning general health and social security confrontin employment (both in developing and affluence societies.)

KAYNAKÇA

ERKAN, C.; "İş Kazaları Sorunu: Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişmeler", İş Kazaları Önleme Semineri, Ankara, MPM, NO : 261, 1982.

UZEL. H.; "İş Kazalarını Önleme Eğitim ve Endüstrileşmiş Ülkelerden Örnekler " ,İş Kazalarını Önleme Semineri, Ankara, 1982.

ÇIFTLIKLI M.; **Endüstride İş kazası İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği,** İzmir, 1987.

DEMIR. F.; " **Gelişmekte Olan Ülkelerde Çalışma Koşullarının Düzenlenmesi** " **, Sayıştay Denetçileri Derneği Meslek Dergisi, Yıl 8, Sayı 52, 1978**

YAZGAN. T. "Türkiye'de Sendikal Hareketler", **Türk Dünyası Araştırmaları,** Ekim 1982.

AKBULUT T.; **Zonguldak' daki Iş Kazası Üzerine** , Ankara **Türk-İş Yayınları** NO: 150.

TINAR M. Y., TAYLAN B.; **Çalışma Yaşamının İnsalcıllaştırılması Konusunda Türkiyede ' deki Öncelikler,** 2. Ulusal Ergonomi Kongresi, MPM Yayın NO: 379, Ankara, 1989.

TAYLAN B.; **Küçük Sanayi İşletmelerinde İş Kazaları,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı) , İzmir, 1988.

TAYLAN B.; Küçük SanayiİşletmelerindeİşKazalarıveİzmir Kundura İmalathanelerinde Bir Uygulama, II. Ulusal Üniversite Sanayi İşbirliği Sempozyomu, 23 - 25 Haziran 1988, Kayseri

TAYLAN B.; " The Work Accidensts In Small Factories, **2. Ulusal Ergonomi Kongrosi,** MPM, Yayın NO: 379, Ankara, 1989.